

Inleiding bij het gedicht van Aleksander Wat.

Het gedicht dat in uw liturgie staat afgedrukt is niet gemakkelijk maar het is vooral ongemakkelijk.

Net zo ongemakkelijk als het onderwerp van vanavond. Het is geschreven door een Poolse dichter, de zoon van een orthodox Joodse geleerde uit Warschau.

Bij het uitbreken van de tweede wereldoorlog vluchtte Wat met vrouw en zoontje uit angst voor het Duitse leger naar het Oosten. Daar werd hij in Lwow (Lemberg) gevangen genomen door het Sowjet leger. Gescheiden van vrouw en kind overleefde hij de gevangnissen en ballingschap in Siberie.

Na een mystieke ervaring in de gevangenis van Saratov noemde hij zichzelf christen. Na de oorlog heeft hij zich met zijn vrouw ook laten dopen in de katholieke kerk. Het christen zijn is voor hem vooral een identificatie met de lijdende Christus. Het christendom houdt voor hem op met de kruisiging. Daarmee neemt Wat dezelfde positie in als vele Joodse geleerden die zich met de Evangelieverhalen bezig houden zonder zelf christen te worden. Vaak voeren zij ook dezelfde redenen aan als Wat, nl. dat uit niets blijkt dat de mens verlost is van pijn en lijden. Of zoals Wat het in een sonnet weergeeft wanneer de engelen de steen hebben weggerold van het graf en tegen Jezus zeggen : "Heer sta op" Jezus antwoordt: "Ik sta niet op, er is geen verzoening vooraleer niet ook de mens verlost zal zijn van dood en pijn." Daarom lezen wij in het gedicht dat Wat zich op Goede Vrijdag verwijderd uit het gezelschap van de gelovigen, want wat daarna komt kan hij niet meer meemaken. Bang dat hij is dat ze hem, de Jood gaan zoeken. Immers rond de feestdagen van Pasen vonden vaak de pogroms plaats. Evenzo kan hij zich identificeren met Johannes Hus, die vanwege zijn opvatting van het Evangelie op de brandstapel stierf.

Christen of Jood ? Deze vraag verscheurt hem . Is zijn plaats bij de Klaagmuur of is hij op weg naar Emmaus?

Overweging bij Lukas 20: 9-20

In de verhouding tussen kerk en synagoge hebben deze woorden uit het evangelie een ongemakkelijke positie ingenomen. Vooral vers 16 is dikwijls misbruikt en uitgespeeld tegen de synagoge. Daar waar geschreven staat: "Hij zal komen, Hij zal ze vernietigen, de wijngaardeniers en de wijngaard zal Hij aan anderen geven." Wie die anderen waren dat wisten wij maar al te goed. Daarover kon geen misverstand bestaan. Die anderen dat waren wij, de christenen. In mijn eigen protestantse traditie heb ik er het commentaar van Calvijn op dit Evangelie op nageslagen. Daar schrijft Calvijn : "Tegen de natuur in zijn wij plotseling in hun plaats gesteld" en hij voegt er als waarschuwing aan toe: " Dit beheer over de kerk/wijngaard kan net zo goed weer worden weggenomen om elders een verblijfplaats te vinden." Dit klinkt nogal mild en voorzichtig als je het plaatst naast de zoveel grovere uitlatingen die elders gehoord worden. Om maar een voorbeeld te geven: "Het heil is uit de Joden en het zal er nooit weer terugkeren."

Dit alles lijkt mij een goede reden om de woorden van het Evangelie te lezen en iets te zeggen over de achtergrond van onze parabel.

Achtergrond.

De meeste zijn het erover eens dat de Evangelieverhalen pas op schrift zijn gesteld na de verwoesting van Jeruzalem in 70 na Christus. Met de verwoesting van de stad is ook de tempel als het centrale heiligdom verdwenen, het hart van het Joodse geloofsleven in die dagen. Deze verwoesting moet op de Joodse mensen ongeveer hetzelfde effect gehad hebben als wanneer in onze dagen de Ka'aba en Mekka platgebombardeerd zouden worden. Een ongelooflijke catastrofe. Waarop moeten de gelovigen zich richten nu de tempel uit hun midden is verdwenen? Dit geldt in de allereerste plaats voor de overgrote meerderheid van het Joodse volk. Zij zoeken daarna hun toevlucht in de synagoge en op het vastleggen van de traditie. Maar voor de kaste van de priesters is er geen plaats meer. Hun werkterrein is vernietigd. Daarnaast is er de gemeenschap van hen die zich geschaard hebben rond de boodschap van het Evangelie, de volgelingen van Jezus. Zij gaan een andere weg dan de meerderheid van het Joodse volk. Wij mogen dan wel deze leerlingen van Jezus sympathiek vinden ofwel tot heiligen verklaren. Wij mogen de woorden van Jezus in ons hart sluiten maar bekijk het eens van de andere kant, vanuit de positie van de schriftgeleerden en rabbijnen, die uit alle macht proberen de eenheid in de gemeenschap te bewaren en de geloofstraditie te redden. Dit onder uiterst moeilijke omstandigheden. Als u dat beseft dan kunt u begrijpen dat de volgelingen van Jezus als dissidenten werden gezien als zaaiers van onrust binnen de Joodse gemeenschap. Dan begrijpen wij dat in het bekende Joodse Achttiengebied (geschreven in 95 na Chr.) gebeden wordt dat alle ketters in een oogwenk mogen vergaan. Met die ketters worden de christenen bedoeld.

Tekst

Het Evangelie spreekt over de wijngaard. Met die wijngaard wordt Israel aangeduid. De wijnstok die uit Egypte is opgegraven, overgebracht en geplant in de bodem van Kanaan. Deze wijngaard is in handen gegeven van wijngaardeniers. Dit zijn niet de werklieden die de wijnstokken snoeien en het onkruid wieden. Het zijn de pachters de heren van de wijngaard. Met de wijngaardeniers worden in de parabel de priesters en schriftgeleerden aangeduid. Zij die verantwoordelijk zijn voor het volk. Zoals elke eigenaar de vruchten wil zien van zijn investering zo ook deze eigenaar. Hij zendt zijn slaaf, maar die komt met lege handen terug. Dit gebeurt ook met de tweede en derde slaaf. Zij keren terug met steeds grotere verwondingen. Tenslotte stuurt de Heer zijn eigen zoon, de erfgenaam. In de veronderstelling dat de pachters hem wel zullen ontzien. Maar van ontzag voor zijn leven is geen sprake. Met zijn dood vervalt de erfenis aan ons, de pachters. Zo denken zij en zo handelen zij. Voor de toehoorders is de betekenis van de parabel overduidelijk. Met de gezonden slaven worden de profeten aangeduid. De profeten van wie de woorden het wel overleven maar die zelf steeds het leven laten omwille van die woorden. Bovendien is het duidelijk dat zij die verantwoordelijk zijn voor het welzijn van het volk vooral voor hun eigen welzijn hebben gezorgd. Door samen te werken met de Romeinse machthebbers hebben zij hun eigen positie veilig gesteld. Deze collaboratie is niet onopgemerkt gebleven bij het volk. Wanneer Jezus dan ook zijn oordeel uitspreekt over de wijngaardeniers is dat het oordeel over de elite, de priesters en schriftgeleerden, niet over het volk zelf. Dat begrijpen de priesters maar al te goed en roepen het uit: 'Dat nooit.'

Gezien vanuit de achtergrond hierboven geschetst is dit oordeel geen profetie in eigenlijke zin maar een literaire weergave van wat er gebeurd is 70 na Chr. Tegelijk is deze parabel ook een bemoediging

in alle ellende door te zeggen dat het einde het einde niet is. De Mens kan wel gedood worden maar zijn boodschap, zijn woord houdt stand. Daarvoor wil ik de Joods theoloog David Flusser aanhalen in zijn boek over Jezus . Flusser citeert het vers uit psalm 118, dat ook in de parabel genoemd wordt, over de steen die de bouwlieden hadden afgekeurd en tot hoeksteen is geworden en zegt dan: "Hiermee liet Jezus zijn luisteraars weten dat het kruis de overwinning van zijn zaak niet in de weg zou staan. Hij had gelijk."

Toch zit het mij niet helemaal lekker. Het is mij als christen, voortgekomen uit de heidenen, te gemakkelijk. In het evangelie is dit een gesprek dat gevoerd wordt tussen Joodse mensen onderling. Maar heel kort daarna zijn met de bekering van de heidenen, en dat zijn wij, onze wegen uiteen gegaan. Dit afscheid heeft voor de Joodse mensen vaak catastrofale gevolgen gehad in de geschiedenis. Dat beseftte ik weer met de onthulling van het monument op het stadhuisplein toen ik de namen las van hen die gevallen waren in de tweede wereldoorlog. Zoveel Joodse namen. Dit bracht mij ook in herinnering de tijd dat ik predikant was in Bellingwolde , Groningen. Tegenover de kerk waar ik voorging lag verscholen achter een beukenhaag een klein Joods kerkhof. Getuige van een verleden dat niet meer is. Tot 1940 woonden in het dorp 36 Joodse mensen . Van al die mensen heeft niemand de oorlog overleefd. Niemand. Toen dat tot mij doordrong ben ik elke keer rond 4 en 5 mei met kinderen uit de hoogste klassen van de openbare basisscholen waar ik godsdienstles gaf naar dat kerkhof gegaan. Geen van de kinderen kende het bestaan van dat kerkhof. Daar in het gras zittend vertelde ik met het zicht op de grafstenen het verhaal over deze mensen en wat er met hen is gebeurd. Veel kon ik niet zeggen. Deze stenen waren en zijn voor mij de Joodse stemmen , waarop ik geen antwoord heb.

Johan Beks